

II Toruńskie Spotkania Bronioznawcze

W dniach 4-5 grudnia 2009 r. w sali im. Romana Jakimowicza w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu odbyło się po raz drugi (Michalak 2009, 245-246) spotkanie badaczy zajmujących się szeroko rozumianą wojskowością. Zaprezentowane wystąpienia obejmowały swą tematyką dzieje oręża, poczynając od starożytnej Grecji, na II wojnie światowej kończąc. Ponieważ AMM dotyczy właściwie średniowiecza i ewentualnie wczesnej nowożytności, porzeczaniemy na charakterystyce wybranych prezentacji mieszczących się w tym zakresie. Otwarcia sesji dokonali prof. dr hab. Marian Głosek oraz główni organizatorzy w osobach mgr. Pawła Kucyperey (Instytut Archeologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika) i mgr. Piotra Pudła (Instytut Archeologii, Uniwersytet Łódzki). Ogółem, w ciągu dwóch dni, wygłoszono 22 referaty, w tym trzy autorstwa gości zagranicznych, natomiast w czasie przerw zebrani mogli bliżej zapoznać się z posterem mgr. Mikalaja Plavinskiego (National Historical Museum of the Republic of Belarus, Mińsk), *10-12th Centuries Burials with Weapons on the Territory of Belarus: Problem of Topography and Chronology*.

Prezentację wystąpień otworzyła prof. Anne Stalsberg (Museum of Natural History, Norwegian University of Science and Technology, Trondheim) z referatem *Why so many Viking Age Swords have been found in Norway? Special Example: the Ulfberth blades*. Na podstawie zebranej szerokiej bazy źródłowej omówiła w nim zagadnienie jednego z najpopularniejszych napisów na głowniach mieczowych znanych z terenu wczesnośredniowiecznej Europy, w tym także Norwegii. Znaczne nagromadzenie zabytków na terenie Skandynawii związane jest jej zdaniem z intensywną działalnością wojskowo-produkcyjną Wikingów, natomiast różnicowanie w pisowni napisów ULFBERHT na głowniach wynika przede wszystkim z wytwarzania ich przez kowali znających pismo lub niepiśmiennych, którzy w związku z tym powszechnie pełniali „literówki”.

Referat drugi to wystąpienie prof. Mariana Głoska i mgr. Wojciecha Wasiaaka (Instytut Archeologii, Uniwersytet Łódzki), którzy zaprezentowali *Nowe spojrzenie na problem przyłbicy typu pekilhube z Torunia*. Autorzy omówili w nim interesujący hełm z Torunia o spiczasto zakończonym dzwonie, odnaleziony przed I wojną światową, i który pierwotnie zaopatrzone był w nietypowej formy kanelowaną zasłonę. Ma ona swoje liczne odpowiedniki w ikonografii średniowiecznej, m.in. w przedstawieniach zbrojnych na malowidłach kościoła w Strzelnikach na Śląsku z l. 1418-1432.

Dokładne porównanie hełmów tam wyobrażonych z dokumentacją niemiecką zabytku toruńskiego umożliwiło wykonanie kilku prawdopodobnych rekonstrukcji rysunkowych, w których zasłona była zaopatrzona w wizurę, jak i bez niej.

Wybrane wyobrażenie ikonograficzne było też przedmiotem studiów prof. Witolda Świętosławskiego (Instytut Archeologii, Uniwersytet Gdański): *Halabarda Władysława II Jagiellończyka. Czy jeźdźcy walczyli halabardami?* Zaprezentował on przedstawienie władcy Czech i Węgier, na którym występuje on z halabardą. W poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, czy jeźdźcy mogli walczyć za pomocą halabard, przeszukał wnikliwie dostępną ikonografię, co doprowadziło go do stwierdzenia, iż jest to raczej nawiązanie do symboliki przedstawień pierwszego króla Węgier – Andrzeja, który jako obrońca chrześcijaństwa ukazywany był z toporem. Tak więc halabarda w rękach Władysława II Jagiellończyka była raczej symbolem obrony wiary przed nawałą turecką u schyłku XV i w pocz. XVI w., a nie prezentowała realnego uzbrojenia konnicy.

Nieustającą popularność tematyki mieczy średniowiecznych w badaniach bronioznawczych potwierdził mgr Marko Aleksić (Departament of Archeology, Faculty of Philosophy, Belgrade): *Type of Medieval Swords Characteristic for Southeastern Europe*. Zaprezentował on bogactwo typów i form mieczy średniowiecznych znajdujących na terenie Europy Południowo-Wschodniej, tj. Słowacji, Bułgarii, krajów byłej Jugosławii oraz Węgier i Rumunii. W wystąpieniu poruszono zarówno kwestie klasyfikacyjne głowni oraz opraw mieczowych, zilustrowane bardziej interesującymi okazami wraz z ich datowaniem, jak również zaprezentowano dyspersję terytorialną poszczególnych typów na badanym terytorium.

W tematyce długiej broni białej utrzymane było także wystąpienie mgr. Jiří Košty (Muzeum Narodowe w Pradze), który scharakteryzował bliżej *Wczesnośredniowieczny miecz z cmentarzyska w Lidlicach nad Cidlinou*. Odnosił się on w nim do jego przynależności typologicznej, podkreślając przy tym jego dość wczesną chronologię, pochówek datowany jest już bowiem na IX stulecie. Drugą część referatu przeznaczył na omówienie technologii wykonania głowni mieczowej. Wykuto ją z pięciu części – jednorodnego rdzenia, dwóch nałożonych na niego dziurawych paneli oraz dwóch nakładek ostrzowych. Uderza słaba jakość wykonania głowni, co pozwala sądzić, że broń mogła mieć bardziej charakter paradny (reprezentacyjny), a w mniejszym stopniu bojowy.

Na analizie wybranej kategorii źródeł ikonograficznych oparta była prezentacja mgr. Kingi Jary, mgr. Marcina Glinianowicza (Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku) oraz mgr. Piotra N. Kotowicza (Muzeum Historyczne w Sanoku), którzy omówili *XV-wieczne ikony ze zbiorów sanockich muzeów – nowe źródła do poznania uzbrojenia Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu*. Referujący, opierając się na kilkunastu ikonach, szczegółowo scharakteryzowali późnośredniowieczne uzbrojenie na Rusi Czerwonej. Nawiązywało ono do form zachodnioeuropejskich (szczególnie w zakresie zbroi), ale obecne w nim są również zapożyczenia ze sztuki wojennej wschodu (jak tarcze czy broń drzewcowa), co poświadcza znaną tezę o krzyżowaniu się w terenach przygranicznych wpływów orientu z zachodem.

Z kolei bazą wystąpienia dr. Jakuba Morawca (Instytut Historii, Uniwersytet Śląski) *Broń osobista bohaterów sag islandzkich* była analiza tekstów źródłowych. Na ich podstawie scharakteryzowano nie tylko różne rodzaje broni osobistej Skandynawów, ale także zwrócono uwagę na specyficzną więź, która tworzyła się między wojownikiem a jego orężem. Zobrazowano także różnorodny kontekst występowania broni w sagach oraz podkreślono wartość wykorzystywania źródeł pisanych w badaniach nad wojskowością skandynawską.

Dr Lech Marek (Instytut Archeologii, Uniwersytet Wrocławski) w referacie *The Role of Daggers and Fighting Knives in Medieval Society. Archeological Evidence from Silesia* omówił obecność puginałów i noży bojowych w kulturze Śląska. Wbrew pow-

szechnej opinii prócz rycerstwa były one używane zarówno przez mieszczan, jak i chłopów, a nawet kobiety. Obok zabytków archeologicznych Autor zaprezentował obfity zbiór źródeł ikonograficznych ilustrujących tak szeroki zakres społeczny używania krótkiej broni białej.

Kontynuacją własnych wcześniejszych badań nad uzbrojeniem ochronnym było wystąpienie dr. Mariusza Cieśli (Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych we Wrocławiu) poświęcone *Produkcji zbroi (garniturów zbroi) w zakładach w Greenwich w XVI wieku*. Referat, z konieczności znacznie skrócony, omawiał genezę i rozwój zakładów w Greenwich, cechy charakterystyczne tamtejszego płatnerstwa, ale przede wszystkim prezentował bogaty asortyment oryginalnych kompletów zbroi zachowanych w placówkach muzealnych, w tym sławny, bogato zdobiony, garnitur króla Anglii Henryka VIII.

Oryginalną tematykę poruszył mgr Krzysztof Czarniecki (Stowarzyszenie Miłośników Dawnej Broni i Barwy), omawiając *Przedstawienia wojska Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie w figurze historycznej – o metodyce jej powstania*. Nieszablonowość poruszanego zagadnienia wiązała się z analizą przedstawień figurek zbrojnych wykonanych przez znanego bronioznawcę twórcę ilustracji do prac o wojskowości średniowiecznej – Andrzeja Kleina. Miniaturki wykonano przede wszystkim do makiety bitwy pod Grunwaldem, ale zaprezentowano również modele z okresów wcześniejszych i późniejszych (Płowce, Chojnice). Podkreślono zarówno wysoką jakość „merytoryczną”, dbałość o szczegóły, jak i zadziwiający dynamizm w ukazaniu wojowników.

Na wnikliwej analizie wybranego zabytku oparta była prezentacja mgr. Arkadiusza Michałaka (Muzeum Archeologii Środkowego Nadodrza w Zielonej Górze z/s w Świdnicy), *XIVth Century Hungarian Knobbed Mace Head from the Birów Mountain in Podzamcze on the Polish Jura Chain*. Referent skupił się na dokładnym omówieniu głowicy buławy wyróżniającej się nietypowym, graniastym, ażurowym zwieńczeniem. Na podstawie szeroko przeprowadzonej kwerendy, zarówno w źródłach archeologicznych, jak i pisanych oraz ikonograficznych, wysunął interesującą tezę, iż być może mamy do czynienia z egzemplarzem przystosowanym przede wszystkim do rzucania. Jej proveniencję wiązał zaś z obecnością wojsk węgierskich podczas restytucji rządów Władysława Łokietka w Małopolsce w l. 1305-1306.

Na źródłach pisanych oparł swój temat także dr Olgierd Ławrynowicz (Instytut Archeologii, Uniwersytet Łódzki), *Uzbrojenie indywidualne w kronice Thietmara z Merseburga*. Autor skupił się na dokładnej analizie tekstu kroniki, wychwytyjąc z niej wzmianki o ówczesnym uzbrojeniu, zarówno zaczepnym, jak i odpornym. Niestety, opisy te są niezwykle zwięzłe i sporadycznie jedynie zajmują się dokładniejszej charakterystyką budowy czy parametrami oręża. Szczególnie interesujący jest tym samym zwrot o pancerzu podwójnie zbrojonym, chociaż wzmianki tej nie udało się dokładnie zinterpretować.

W referacie *Broń palna w siedzibie szlacheckiej XVI-XVII w. Spisy wyposażenia a realia archeologiczne na podstawie znalezisk z Polski środkowej*, dr Piotr Strzyż (Instytut Archeologii i Etnologii PAN, o/Łódź) dokonał zestawienia spisów wyposażenia izb szlacheckich w ręczną broń palną, z zabytkami materialnymi pochodzącymi z badań siedzib w Polsce Środkowej. Podobnie jak w innych dziedzinach życia bogactwo inwentarzy nie przekłada się na obfitość znalezisk archeologicznych i znane egzemplarze pochodzą jedynie z ruin zamku w Inowłodzu i dworu w Janiszewie, prezentując przy tym rozwiązania techniczne typowe do epok, w których powstały.

Ostatnim tego dnia referatem o tematyce mediewistycznej był odczyt mgr. Łukasza Różyckiego (Instytut Historii, Uniwersytet im Adama Mickiewicza w Poznaniu), *Barbarzyńskie elementy uzbrojenia armii bizantyńskiej w świetle anonimowego traktatu o strategii i Strategikonu Pseudo-Maurycjusza*. Scharakteryzowano w nim elementy uzbrojenia i oporządzenia przejęte przez armię bizantyńską m.in. od Awarów. Było to zarówno uzbrojenie zaczepne (np. szable), jak i różnego rodzaju oporządzenie (strzemiona) po sprzęt obozowy (namioty), których zastosowanie znacznie usprawniło sposoby walki armii cesarstwa wschodniorzymskiego. Poza zakres chronologiczny AMM wykroczyły skądinąd interesujące prezentacje dr. Włodzimierza Kwaśniewicza (Lubuskie Muzeum Wojskowe w Drzonowie), *Wystawy szabel w Lubuskim Muzeum Wojskowym* oraz mgr. Karola Demkowicza, Krzysztofa Karbowiaka, dr. Olgierda Ławrynowicza i dr. Piotra A. Nowakowskiego (Instytut Archeologii, Uniwersytet Łódzki), *Uzbrojenie oddziałów egzekucyjnych na poligonie Łódź-Brus w świetle najnowszych badań archeologicznych – z problematyki badawczej*.

Drugiego dnia zaprezentowano tylko sześć wystąpień. Do najciekawszych należały referaty Piotra Niemca-Miśkiewicza oraz Krzysztofa Rybki. Piotr Niemiec-Miśkiewicz, *Kusza i jej oporządzenie w świe-*

tle odkryć z Dźwierzcha, pow. Inowrocław, omówił interesujące znalezisko najpewniej XV-wiecznej kuszy zachowanej niemalże w całości, co umożliwiło dokładne poznanie jej techniki produkcji i zastosowanych rozwiązań konstrukcyjnych. Natomiast mgr Krzysztof Rybka (Instytut Archeologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika), *Najnowsze metalograficzne badania militariów*, zajął się problematyką badań zabytków uzbrojenia, a także omówił wyniki badań kilku nowo przebadanych okazów, w tym interesującego pugińału z okolic jeziora Ostrowite, wykonanego prawdopodobnie z żelaza meteorytowego.

Pozostałe referaty z drugiego dnia obrad miały raczej charakter komunikatów (Kacper Martyka, *Wybrane militaria ze zbiorów Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku* oraz Marcin Winiarski, *Nowożytny kord z miejscowości Szczuki, gm. Brodnica*) lub dotyczyły innych okresów dziejów (mgr Maciej Pomianowski, *Miecze z okresu hellenistycznego. Wybrane przykłady Królestwa Macedonii* i Rafał Bazaniak, *Polskie przygotowania wojenne w świetle raportów ministra spraw wojskowych z lat 1935-1938*).

W podsumowaniu należy zaznaczyć, iż niewątpliwie optymistycznym faktem jest cykliczność i wysoki poziom merytoryczny obrad. O tym, jak ważne i potrzebne są tego rodzaju spotkania, świadczyła żywiołowa i urozmaicona dyskusja, która towarzyszyła każdej z przerw. Powtórzyć natomiast należy postulat konieczności wprowadzenia, i przestrzegania, w przyszłości pewnej tematyczności obrad (*ibidem*, 246), gdyż niekiedy rozrzut chronologiczny i tematyczny referatów jest bardzo duży. Prezentowane materiały zostaną ogłoszone drukiem w tomie *Cum Arma per Aeva. Uzbrojenie indywidualne na przestrzeni dziejów* pod red. Pawła Kucyperey, Piotra Pudło i Grzegorza Żabińskiego.

dr Piotr Strzyż
Instytut Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk
Oddział w Łodzi

Bibliografia

Michalak A.

2009 I Toruńskie Spotkania Bronioznawcze, Toruń, 8 listopada 2008 r., AMM 5, s. 245-246.